

LIGETI DÁVID

HADTESTPARANCSNOKBÓL LEGFELSŐBB HADÚR

IV. KÁROLY KATONAI PÁLYAFUTÁSA 1916-BAN

BEVEZETÉS

1916. december 2-án I. Károly osztrák császár átvette az osztrák–magyar haderő feletti tényleges főparancsnokságot. Jóllehet a Habsburg uralkodó I. Ferenc József halálával automatikusan a birodalom Legfelsőbb Hadura lett, hamar világossá vált, hogy Károly nem elégszik meg a protokolláris funkcióval, hanem aktívan kívánja irányítani a cs. és kir. haderőt, ezzel személyes felelősséget vállalva a hadszíntéri történésekért. Ezt a döntését a háború előző két évének tapasztalatai, de különösen az 1916. évi események motiválták. Jelen tanulmányom célja, hogy Károly Ferenc József¹ hadszíntéri működését bemutassa, különös tekintettel a Nagy Háború harmadik esztendejére.

Miután 1914. június 28-án a szarajevói merényletben Ferenc Ferdinánd trónörökös életét vesztette, az osztrák császári trón és a magyar királyi korona várományosa Károly főherceg lett, aki Ferenc József 1916. november 21-én bekövetkezett haláláig közel 30 hónapon keresztül volt a Monarchia trónörököse. Tekintettel a császár és király magas életkorára, az uralkodó és a birodalom elitje is megkívánta, hogy Károly tényleges harctéri tapasztalatok birtokában váljék egyszer Legfelsőbb Hadúrrá – ebben az értelemben a dinasztia 1848 előtti időszakához tért vissza, amikor az ifjú Ferenc Józsefet készítették fel hasonlóképpen erre a hatáskörére.

FELKÉSZÜLÉS A HÁBORÚRA

A főherceg az első világháború során a dualista állam több hadműveletében részt vett, hiszen a Habsburg Birodalom hagyományainak megfelelően az uralkodócsalád arra alkalmas férfi tagjai a katonai szolgálatra is felkészültek. Károly esetében szín-

¹ A korabeli források gyakran így nevezték meg a főherceget (első három keresztnévét használva), és ezt a nevet kapta 1916-ban az általa irányított hadsereg-csoport is – mindezzel természetesen a dinasztia folytonosságára is utaltak. A továbbiakban csak a „Károly” megnevezést fogom alkalmazni.

tén ez az elv érvényesült. A dinasztia tradícióinak megfelelően katonai szolgálata még nagykorúvá válása előtt megkezdődött. A 16 éves Károlyt 1903. április 1-jén hadnagyi rendfokozatban kinevezték az 1. ulánuszredhez, tényleges szolgálata azonban csak két évvel később kezdődött, miután befejezte középfokú tanulmányait.² 1905. október 1. és 1906. szeptember 30. között az ún. egy évi önkéntességnek megfelelő szolgálatot teljesítette.³

A Belle Époque idején szolgált a dragonyosoknál és huszároknál is, és 1914-ben már ezredesi rendfokozatban került az osztrák–magyar hadsereg-főparancsnokságra. A Károlyról szóló katonai minősítések rendre kiemelték fegyelmezettségét és alkalmasságát; e dokumentumok forrásértékét viszont csökkenti, hogy a Habsburg-ház tagjaira – a szó legszorosabb értelmében *von Haus aus* – kiváló katonaként tekintettek. Így pl. az 1912. évi főjelentés kiemelte, hogy az ekkor századosként szolgáló Károly kiválóan helytállt a hadgyakorlaton, és nemcsak lovasszázadot vezetett, hanem a hadosztály-vezetésben is kitűnt. Divíziót pedig normál körülmények között már tábornokok irányítottak...

Ferenc József 1908 után már nem vállalta a főparancsnoki teendőket, és ebbéli hatásköreit Ferenc Ferdinándra ruházta. A tervek szerint háború esetén a trónörökös lett volna a főparancsnok. Károlyt nagybátyjának szarajevói meggyilkolása így elég kilátástalan helyzetbe sodorta, hiszen míg elődje lovassági tábornokként a hadsereg egyik első számú embere, főfelügyelője volt, addig az új trónörökös jóval alacsonyabb – zászlóalj-parancsnoki – beosztást töltött be. Ezért nem meglepő, hogy Károlyt még túlzottan fiatalnak tartották a császári udvarban a főparancsnoki teendők ellátására. A posztot így Frigyes főherceg kapta meg,⁴ aki mellett a trónörökös adjutánsként működött. A hadsereg tényleges és operatív irányítója, a Vezérkar főnöke, Franz Conrad von Hötzendorf – több-kevesebb sikerrel – igyekezett a hadműveleti

² Károly katonai előmeneteli adataihoz lásd Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Qualifikationsliste Erzherzoge. Online elérhető: <http://wk1.staatsarchiv.at/kaiser-im-krieg/carls-spaete-berufung/#/?a=artefactgroup561> (letöltés ideje: 2019. november 18.)

³ Az egy évi önkéntesek középfokú végzettséggel bíró fiatalok voltak, akik szolgálatuk után tartalékos hadnaggyá váltak, illetve az aktív szolgálatba is átléphettek. Az önkéntesség legfőbb előnye éppen annak időtartama volt, mivel a normál katonai szolgálat a közös hadseregben három, a Honvédségben pedig két évet tett ki. Szerk. SZIJJ Jolán–RAVASZ István: *Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–Zs.* Budapest, PETIT REAL, 2000. 146.

⁴ Frigyes Károly a háború után úgy jellemezte: „Jó ember volt, de teljesen tehetségtelen, és saját akarata sem volt. Conraddal szemben valódi báb volt.” FEIGL, Erich: *Kaiser Karl I. Persönliche Aufzeichnungen, Zeugnisse und Dokumente.* Wien–München, Amalthea, 1987. 148. (a továbbiakban: FEIGL, 1987.) Életrajzi adataihoz lásd: BALLA Tibor: *A Nagy Háború tábornokai.* Budapest, Argumentum, 2010. 128–130. (a továbbiakban: BALLA, 2010.)

irányítástól távol tartani a trónörökösöt, mert úgy vélte, hogy Károly részvétele inkább hátráltatná a munkát.⁵

A trónörökös maga is tisztában volt ezekkel a nehézségekkel, megbízatását egyfajta tanulóidőszakként értelmezte. Conradnak egyébként Károllyal szembeni komoly ellenérzéseit is palástolnia kellett, mert bizalmas feljegyzéseiből tudjuk, hogy a főherceg felkészültségét, szellemi kvalitásait – sokszor igazságtalan módon és mértékben – leértékelte.⁶ Emellett kezdettől fogva félt is a fiatal ezredestől: „elég feltűnő módon arra törekedett, hogy ne pusztán a döntésektől, hanem maguktól az információktól is távol tartsa, így mellőzte, nem tett neki helyzetjelentést, és azt sem látta szívesen, ha magasabb rendfokozatú tisztek a trónörökössel beszédbe elegyednek.”⁷ Károlyt 1912. november 1-jén őrnagyi rendfokozatban kinevezték a cs. és kir. 39. gyalogezred 1. zászlóaljának parancsnokává,⁸ majd 1914 elején a cs. és kir. 1. huszárezred törzstisztje lett.

HÁBORÚS TAPASZTALATOK

Károly a háború első napjaiban csatlakozott a hadsereg-főparancsnoksághoz, amelynek székhelye ekkor Przemyslben volt.⁹ A trónörökös-főherceg hamarosan a tűzkeresztségen is átesett, amikor egyik frontlátogatása alkalmával az orosz tüzérség belőtte az érintett területet.¹⁰ Ebből okulva az osztrák–magyar haderőnek Ferenc József parancsba adta, hogy Károly nem kerülhet életveszélybe. E döntés hátterében az állt, hogy az uralkodó, valamint a főherceg halála esetén Károly legidősebb fia, Ottó következett az öröklési sorban, aki azonban kisgyermekként nem láthatta el a birodalom irányítását. Ez a helyzet valódi államkatasztrófát idézhetett elő, amelynek kockázatát nem lehetett megengedni. A trónörökös magas társadalmi pozí-

⁵ RIEDER, Heinz: *Kaiser Karl. Der letzte Monarch Österreich-Ungarns 1887–1922*. München, Callwey, 1981. 54. (a továbbiakban: RIEDER, 1981.) RAUCHENSTEINER, Manfred: *Az első világháború és a Habsburg Monarchia bukása*. Budapest, Zrínyi, 2017. 529. (a továbbiakban: RAUCHENSTEINER, 2017.)

⁶ 1914 nyarán például kijelentette, hogy „Károly egyáltalán nem tanult semmit, még csak helyesen sem tud írni. Nagybátyja [Ferenc Ferdinánd] szándékosan el akarta butítani.” KOCSIS András: *A k. u. k. hadsereg az első világháborúban (Tények, vélemények)*. Doktori (PhD) disszertáció. Budapest, ELTE, 2001. 151.

⁷ RAUCHENSTEINER, 2017. 215.

⁸ FEIGL, 1987. 44.

⁹ Károly 1914–1915. évi működéséhez lásd: LORENZ, Reinhold: *Kaiser Karl und der Untergang der Donaumonarchie*. Graz–Wien–München, Styria, 1959. 158–196. (a továbbiakban: LORENZ, 1959.)

¹⁰ RIEDER, 1981. 56–57.

ciója révén, valamint Ferenc József személyes elvárásának engedelmeskedve, leginkább protokolláris feladatokat látott el: gyakran kereste fel a frontvonalakat, valamint a hadikórházakat, jelentősen növelve a harcoló csapatok morálját.

Miután a przemysli főhadiszállást az oroszok előretörése nyomán ki kellett üríteni, Károlyt Ferenc József Bécsbe rendelte. Új feladatkörében a császárváros és a frontok között ingázott, rendszeresen jelentést téve a hadi helyzet alakulásáról. A szociálisan egyébként is érzékeny főherceg katonákkal szembeni empátiáját tovább növelte, hogy a fiatal trónörökös számos bajtársa és barátja veszett oda már a háború első heteiben – a lovassági alakulatok szenvedték el a legsúlyosabb veszteségeket.

Károlyt 1914. október 8-án a német főhadiszállásra, Pleßbe küldték, ahol II. Vilmos császárral is találkozott a német tábornoki elit mellett.¹¹ A trónörököszt némileg fagyosan fogadták a marne-i kudarcból leforrázott németek – így még a békekötés lehetősége is felmerült a tanácskozáson. Amikor Erich von Falkenhayn, a német Vezérkar főnöke arra biztatta az ifjú Károlyt, hogy támogassa Dél-Tirol olaszoknak való átengedését, a főherceg hevesen tiltakozott, és rámutatott arra: ez a Monarchia részéről épp akkora áldozat lenne, mintha a németek Elzász-Lotaringiával tennék ugyanezt.¹² Mindez azonban nem változtat azon a tényen, hogy a német császár igen pozitívan nyilatkozott Károlyról, döntően pedig a fiatal trónörökös „érett, világos politikai nézete, és határozott modora, amellyel felfogását megindokolni tudta”, gyakorolt rá nagy hatást.¹³

Károly közvetlen hangnemben tudott szót érteni a csapatokkal, amely tovább emelte megbecsülését. Különösen értékesnek bizonyult galíciai helyismerete, amely bensőségebbé és könnyedebbé tette a kommunikációt a tartomány bizalmatlan és ruszsofil lakosságával. Fiatal kora és edzett lovas volta következtében olyan helyekre is eljutott, ahová máskülönben nem érkeztek hasonló rangú személyek.¹⁴

A trónörökös rengeteget utazott szerte a birodalomban, amely már előre jelezte, hogy uralkodóként szintén fontosnak fogja tartani alattvalói gondjainak megismerését. Ennek tükrében nem meglepő, hogy a háború folyamán – trónörökösként – megközelítően 80 000 kilométert tett meg, majd monarchaként még 200 000 kilométert utazott.¹⁵ A világháború kezdetén elszenvedett komoly harctéri kudarcok ráébresztették a Monarchia nehéz katonapolitikai helyzetére, ugyanakkor elégedetten nyugtázta a dualista állam csapatainak elszántságát és hősiességét. Különösen szívébe

¹¹ RIEDEL, 1981. 68.

¹² Uo. 68.

¹³ LAJOS Iván: *IV. Károly élete és politikája*. Pécs, Magyar Nők, 1935. 41. (a továbbiakban: LAJOS, 1935.)

¹⁴ FEIGL, 1987. 384.

¹⁵ Uo. 178.

zárta a magyar csapatokat, akiknek harctéri eredményeiről többször elismerően szólt. 1914. november 16-án feleségéhez írt levelében az előző hetek borzalmairól is kendőzetlenül számolt be: „Ezredemet súlyosan érintette a kolera. [...] Az egyik zászlóaljmat annyira leverte lábártól a betegség, hogy nem szabad találkoznia az ezred másik zászlóaljával. [...] Egy rövid magyar nyelvű beszédet is tartottam: »Katonák! Őfelsége, Legfőbb Hadurunk, hozzátok küldött, hogy legmélyebb üdvözetét és elégedettségét kifejezzem. Büszke vagyok arra, hogy bátor ezredem tulajdonosaként itt Oroszországban az ellenség szemé láttára köszönhetlek először benneteket, és remélem, sőt meg vagyok róla győződve, hogy az ezred a jövőben is teljesíteni fogja kötelességét. Éljen Őfelsége!«”.¹⁶

A trónörökös jelentései, látogatásai azonban nemcsak üres, protokolláris utak leírásai voltak: nem kis részben a déli hadszíntéren tett 1914. decemberi látogatásának tapasztalatai nyomán döntött az uralkodó a balkáni főparancsnok – Oskar Potiorek tábornok – leváltása mellett. A főherceg legjelentősebb katonadiplomáciai feladatának a német szövetségessel való 1915. január 20-ai egyeztetés bizonyult, amikor – a két hónappal korábbi pleßi egyeztetéshez hasonlóan – Vilmos császárral és Erich von Falkenhayn német vezérkari főnökkel tárgyalta.¹⁷ Ezen tárgyalás során Károly szilárdan védelmezte a Monarchia azon álláspontját, amelynek során a dualista állam elzárkózott attól, hogy Olaszországot területi engedmények árán tartsák távol a háborútól. Ez év tavaszán merült fel az, hogy Károly személyesen egyeztessen az olaszokkal Róma követeléseit érintően – végül a tervet annak hatására vetették el, hogy a taljánok olyan nagyságú terület elcsatolását kezdeményezték, amelyet egyszerűen nem lehetett elfogadni.¹⁸

Károly előmenetele 1915-ben tovább gyorsult, hiszen megkapta a legalacsonyabb tábornoki, illetve tengernagyi rendfokozatot (vezérőrnagy, illetve ellentengernag).¹⁹ A tábornoki lampasz után várható volt, hogy a háború elején betöltött adjutánsi feladatkör bővülni fog – és ez 1916 elején be is következett. Károly Alexander von Krobatin hadügyminiszter támogatása mellett feljegyzést nyújtott be Conradhoz, amelyben egy hadtest-parancsnoki beosztást kérvényezett, „hogy ne csak íróasztal mögül lássak háborút”.²⁰

¹⁶ FEIGL, Erich: *Ein Leben für den Frieden seiner Völker*. Wien, Amalthea, 1990. 66. (a továbbiakban: FEIGL, 1990.)

¹⁷ LORENZ, 1959. 180.

¹⁸ RAUCHENSTEINER, 2017. 308–309.

¹⁹ FEIGL, 1987. 49.

²⁰ FEIGL, 1990. 74.

A XX. HADTEST ÉLÉN

Károly katonai karrierjében így minőségi változást hozott, hogy 1916. februárban kinevezték a XX. hadtest parancsnokának. Érdekes ismét hangsúlyoznunk, hogy a trónörökös így ezred-, dandár-, illetve hadosztály-irányítási tapasztalat nélkül vált hadtestparancsnokká.²¹ Ferenc József ez irányú személyes döntését a főherceg kezdeményezésén túl az is támogatta, hogy a német haderőben jóval magasabb beosztásokat töltöttek be a Hohenzollern-dinasztia tagjai, mint ahogy az a Monarchia esetében a Habsburgokkal történt.²² A hadtest állomáshelye Dél-Tirol volt, ahonnan Conrad vezérkari főnök egy nagy offenzíva elindításához készülődött, hogy ezzel tehermentesítse az isonzói frontszakaszt. Károly kinevezésével Ferenc József elvette azt az óvatosságot, amelyet még 1914-ben tanúsított, és ezzel komoly kockázatot vállalt – ezt a rizikót a következő hónapok történései alátámasztották. A helyzet komolyságát legjobban az uralkodó Katonai Irodájának (*Militärkanzlei*) főnöke, Arthur von Bolfras vezérezredek ekkori mondatai jelezték, amelyeket Conradhoz intézett: „Gondold csak el, ha valami történik [Károllyal]! Ottó még egy gyerek!”²³

A trónörökös hadtestét a birodalom legkiválóbb alakulataiból állították fel, és tüzérségi ellátottsága is a legmagasabb szintű volt. Conrad hadterve szerint ugyanis éppen Károly egységének kellett kierőszakolnia a frontáttörést Asiago térségében, és ehhez minden feltételt biztosítottak számára. Vezérkari főnökévé az egyik legkiválóbb osztrák–magyar operatív törzstisztet, báró Alfred Waldstätten ezredest nevezték ki.²⁴ A hadműveletnek az eredeti terveknek megfelelően április 15-én kellett volna kezdődnie, de a csatateret ekkor még vastag hó borította. „A hó olyan mély és könnyű, hogy egy súlyos málhájú gyalogos katona csípőig belesüllyed a hóba, így az ellenséges tűzben sem gyors mozgásra, sem fedezék keresésére sincs mód. Sikert ígérő támadásra ilyen körülmények között nincs esély”²⁵ – fogalmazott Károly egyik jelentése.

Az offenzíva előestéjén kiadott parancsa jól rávilágít Károly elveire és szándékaira: „I. Kímélnünk kell a számunkra oly értékes emberanyagot. Jobb, ha a támadás elhúzódik, de kevesebb áldozattal éri el céljait, mintha rövidebb idő alatt történik ez

²¹ LORENZ, 1959. 199. – LAJOS, 1935. 42.

²² Uo.

²³ GLAISE-HORSTENAU, Edmund: *Ein General im Zwielicht. Die Erinnerungen Edmund Glaises von Horstenau. Band I. K. u. k. Generalstabsoffizier und Historiker.* Szerk. BROUCEK, Peter. Wien–Köln–Graz, Böhlau, 1980. 373.

²⁴ Conrad igen nagy becsben tartotta Waldstätten, akit néhány évvel korábban „legjobb századosomnak” nevezett. LAJOS, 1935. 43. Waldstätten a világháborút vezérőrnagyi rendfokozatban fejezte be.

²⁵ *Österreich–Ungarn letzter Krieg.* I–X. köt. Szerk. GLAISE-HORSTENAU, Edmund–KISZLING, Rudolf. Wien, 1930–1938. V. 197.

meg, de súlyosabb veszteségekkel. 2. Tilos az ellenség terv nélküli üldözése. [...] 3. Figyelmeztetek arra, hogy a gyengébb ellenséget se becsüljük le. 4. Legszentebb kötelességévé teszem minden parancsnoknak, hogy a lehető legnagyobb mértékben és gyorsasággal lássák el a sebesülteket, és a csapatokat mindig jól lássák el. 5. Megtiltok minden olyan parancsot, amely arra irányulna, hogy ne ejtsünk hadifoglyokat. [...] 6. Szigorúan megtiltok minden lopást vagy rablást, illetve szükségtelen pusztítást. A XX. hadtest minden katonáját át kell hatnia annak a meggyőződésnek, hogy a kultúra hordozói – még az árulók országában is.”²⁶

A május 15-én megkezdett támadás során Károly csapatai áttörték az olasz 1. hadsereg arcvonalát.²⁷ Az Asiago és Arsiero térségében kivívott frontáttörés fényes diadalt hozott a Monarchia fegyvereinek: esély kínálkozott arra, hogy az Isonzó völgyében harcoló olasz 2. és 3. hadsereget bekeríthetik. Károlyt a hadműveleti siker önbizalommal töltötte el, noha nehéz pontosan megállapítani, hogy személyes – egyébként nem rossz – katonai kvalitásai mekkora szerepet játszottak a győzelemben.²⁸ A jelentések kiemelték, hogy a főherceg hidegvérrel vezette hadtestét.²⁹ A hadművelet során ismét több alkalommal kitűnt bátorsága: járt olyan állásban, amely mindössze harminc méterre húzódott az olasz arcvonaltól, harcálláspontját pedig egy alkalommal heves tüzéségi tűz érte.³⁰ A hadjárat során is kitűnt Károly mély humanizmusa, és a legsúlyosabb büntetéseket helyezte kilátásba beosztott tisztjeinek a katonák könnyelmű feláldozása esetén.³¹ A főherceg ennek révén kimondott népszerűségnek örvendett – főleg a közkatonák körében, különösen amiatt, hogy a trónörökös törődött beosztottjai helyzetével. Az érem másik oldala, hogy Károly személye körül valóságos kultusz keletkezett, és ebben az évben – döntően a trónra lépése után – olyan hadvezéri attribútumokkal ruházták fel, amelyek már egyértelmű túlzásként értékelhetők.³²

²⁶ FEIGL, 1990. 76.

²⁷ A dél-tiroli támadás részletes történetéhez lásd: ARTL, Gerhard: *Die „Strafexpedition“: Österreich–Ungarns Südtiroloffensive 1916*. Brixen, Weger, 2015.

²⁸ NAGY József: *IV. Károly. Az utolsó magyar király*. Budapest, Göncöl, 1995. 22. (a továbbiakban: NAGY, 1995.)

²⁹ FEIGL, 1990. 74.

³⁰ SCHONTA, Emmerich Zeno von: *Aus den Erinnerungen eines Flügeladjutanten an Weiland Seine Majestät den Kaiser und König Karl*. Wien, Reichsbund, 1927. 36.

³¹ RAUCHENSTEINER, 2017. 530.

³² Jó példa erre annak leírása, hogy egy olasz légitámadás közben Károly csak beosztottjai után húzódott fedezékbe. AUSTRO-HUNGARICUS: *Kaiser und König Karl*. Wien, Perles, 1917. 77.

A KELETI FRONTON

Az olaszok helyzetét a június 4-én megindított Bruszilov-offenzíva mentette meg, amikor le kellett állítani a dél-tiroli akciót. Az orosz tábornok hadművelete két osztrák–magyar hadsereget vert szét.³³ Ezek közül az egyiknek Habsburg parancsnoka volt József Ferdinánd főherceg³⁴ személyében, de őt a kudarc hatására fel kellett menteni már június 7-én.³⁵ A keleten kialakult káosz elhárítására 14 hadosztálynyi német erősítés érkezett, és ezzel párhuzamosan Berlin az itteni hadszíntér teljes irányítását is magához ragadta. Egyetlen engedményként ahhoz járultak hozzá, hogy a bukovinai és erdélyi frontszakaszon állomásozó erők parancsnokságát Károly vehesse át. A főherceg rövid ideig az újonnan létrehozott 12. hadsereg parancsnoka lett,³⁶ majd átvette a három hadseregből felépülő, és a trónörökös nevét viselő hadseregcsoport irányítását. A keleti fronton Rigától a Dnyeszter vonalig lévő csapatok fölött a németek diszponáltak, csak az ettől délre állomásozó erők feletti irányítást vehette át Károly.³⁷ A főherceget mélyen bántotta áthelyezése, és keserűen jegyezte meg: „Úgy látszik, én vagyok Teschen [az osztrák–magyar főparancsnokság székhelye – L. D.] utolsó tartaléka!”³⁸

Természetesen a németek nem bízták a véletlenre Károly és csapatai sorsát, ezért az egyik legtapasztaltabb német tábornokot, Hans von Seeckt vezérőrnagyot nevezték ki vezérkari főnökévé.³⁹ A trónörökös így néhány héten belül először hadseregparancsnokként küzdött az orosz frontáttörés (Bruszilov-offenzíva) következményeinek elhárításában, majd Erdély védelmében már hadseregcsoportot irányított. E villámgyors előmenetel hátterében több tényező egybeesése állt. Egyrészt a harc-téri kudarcok miatt erodálódott a Monarchia tábornoki kara (több generálist le kellett váltani), másrészt ekkorra már nyilvánvalóvá vált a Monarchia mind erősebb függése Németországtól. Mivel a dualista állam számára elfogadhatatlan volt, hogy egész hadseregek álljanak német parancsnokság alatt, kompromisszumként a trónörökös lett a hadsereg-parancsnok, de számos fontos beosztást német tábornokok töltöttek be. Augusztus közepén – augusztus 1-jei hatállyal – Károlyt lovassági tábornokká, egyben tengernaggyá is előléptették. Mindent egybevetve, a szárazföldi haderőben

³³ Részletesen mindehhez lásd: LIGETI Dávid: „Ausztriának nemcsak magtára, hanem kaszárnijája is vagyunk!” A Bruszilov-offenzíva magyarországi következményei 1916-ban. In: *VERITAS Évkönyv 2016*. Szerk. UJVÁRY Gábor. Budapest, Magyar Napló–VERITAS, 2017. 134–138.

³⁴ Nem keverendő össze a nála jóval ismertebb József Ágost főherceggel.

³⁵ BALLA, 2010. 168.

³⁶ RIEDER, 1981. 65.

³⁷ LAJOS, 1935 50.

³⁸ Uo. 48.

³⁹ Seeckt jelentős szerepet játszott az 1914. évi soissons-i, majd az 1915-ös gorlicei áttörésben.

történő előléptetésével párhuzamosan a trónörökös a haditengerészet ekvivalens rendfokozatait is megkapta, így az ezredesnek megfelelő sorhajókapitányi kinevezést még 1914. október végén vette át. Itt végképp királyi származása játszott döntő szerepet, hiszen a flottánál egyáltalán nem szolgált.

Károly igen gyors előmenetelét többen rossz szemmel nézték a cs. és kir. haderőn belül. Conrad nyíltan kritizálta Károly hadvezetésben játszott szerepét, valamint helytelenítette hadtestparancsnoki és hadseregcsoporthadparancsnoki kinevezését.⁴⁰ A németekkel, valamint a Conraddal való ellentétek kimerítették a főherceget, és szeptember végén kérte, hogy mentse fel hadseregcsoporthadparancsnoki beosztása alól.⁴¹ A valódi irányítás ugyanis a német 9. hadsereg parancsnoka, Erich von Falkenhayn tábornok kezében összpontosult. Az a tényező is jelentősen rontotta a trónörökös hangulatát, hogy a német haderőben az egységek vezérkari főnökeinek jóval több operatív befolyása volt a hadműveletek irányításában, mint a császári és királyi alakulatoknál, Seeckt működése ezért nagyban korlátozta Károly lehetőségeit.⁴²

Károly relatív tapasztalatlansága ellenére bátor hadvezetőnek bizonyult: legeklatánsabb példáját ennek október közepén az adta, hogy a trónörökös nem elégedett meg a románok Erdélyből való kiszorításával, hanem a cs. és kir. 1. hadseregnek a hadművelet folytatására, vagyis a Moldvába való betörésre adott parancsot.⁴³

1916 UTOLSÓ HETEI

A trónörökös 1916. évi harcaiban kiemelt szereppel bírtak az erdélyi küzdelmek, Károly ugyanis nem pusztán a román támadás katonai következményeivel, hanem azok polgári konzekvenciáival is szembesülhetett. Különösen az erdélyi menekültek helyzete és sorsa gyakorolt rá mély hatást. Október végén a főherceg ellátogatott a súlyos károkat szenvedett Csíkszeredába, amelynek mintegy 5 000 főnyi lakosságából mindössze 89 fő maradt a városban.⁴⁴ A visszaemlékezések szerint ez alkalommal is kitűnt, hogy Károly mélyen együtt érzett a város szenvedő lakosságával, és

⁴⁰ HAJDU Tibor–POLLMANN Ferenc: *A régi Magyarország utolsó háborúja 1914–1918*. Budapest, Osiris, 2014. 237.

⁴¹ NAGY, 1995. 23.

⁴² LAJOS, 1935. 54.

⁴³ TOLNAI: *A világháború története. 1914–1918*. VIII. köt. Budapest, Tolnai, 278.

⁴⁴ ALBERT István: Károly trónörökös, a későbbi IV. Károly magyar király látogatása Csíkszeredán. *Székely Nép*, 1942. november 22. 3.

„az a meleg érdeklődés, ami az elcsépelte szavakból is kicsendült, jóleső érzést váltott ki az emberek szívéből”.⁴⁵

Az erdélyi küzdelmek idején Károly alaposan megismerte az 1. hadsereg parancsnokát, Arthur Arz gyalogsági tábornokot,⁴⁶ és ekkori pozitív tapasztalatai tették lehetővé, hogy vele váltsa le Conradot a k. u. k. haderő vezérkari főnöki beosztásában. A személyes ismeretség döntő szerepét az is igazolja, hogy 1918 elején Arz helyettese Waldstätten lett.

A trónörökös igen komolyan vette új feladatait, amit mi sem bizonyít jobban, hogy az osztrák miniszterelnök 1916. októberi meggyilkolását követően sem tért vissza Bécsbe, és csak Ferenc József néhány héttel későbbi súlyos megbetegedésekor utazott a császárvárosba,⁴⁷ de az erdélyi hadszínteret őszinte sajnálatára hagyta el november 11-én. Két nappal később – november 1-jei hatállyal⁴⁸ – a császár vezérezredessé, egyben főtenegernaggyá léptette elő Károlyt, aki – szédítő gyorsaságú karrierje révén – a háború során mind a szárazföldi, mind a haditengerészeti haderőben négy rendfokozatot lépett előre. Nem tudjuk pontosan megmondani, mennyiben játszott szerepet a novemberi előléptetésben Ferenc József gyengülő egészségi állapota, mégis *in facto* Károlyt előkészítették a trón betöltésére, amelynek része volt gyors katonai előmenetele. Hadseregcsoport-parancsnoki beosztásában József Ágost főherceg követte, akit a délnyugati hadszíntérről vezényeltek át. A tendencia hasonló volt, mint 1916 nyarán: a keleti hadszíntéren – presztízsből – szükség volt egy Habsburg-parancsnokra, így Károly helyét szintén a dinasztia egyik tagjának kellett betöltenie.

Az első háborús hónapok borzalmainak közvetlen megtapasztalása már 1914-ben meggyőzték Károlyt a mielőbbi békekötés szükségességéről, így trónra lépése után egyik legfontosabb feladatának a háború lezárását tekintette. 1916-ban szerzett tapasztalatainak jelentőségét felesége, Zita királyné is felismerte.⁴⁹ Károly tehát nagymértékben a békekötés magasztos céljának elérése érdekében vette át a hadsereg-főparancsnoki beosztását, és nem elégedett meg a protokolláris teendőik ellátásával, hanem aktívan beleszólt az operatív irányításba. Így amikor 1916. december 30-án magyar királyként Károly megtette a kardvágást a négy égtáj felé, már a szélrózsa minden irányában szerzett katonai tapasztalatokat,⁵⁰ miközben a Monarchia határait

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ LIGETI Dávid Ádám: *A Monarchia utolsó vezérkari főnöke. Arthur Arz von Straussenburg élete és pályafutása*. Doktori (PhD) disszertáció. Budapest, ELTE, 2013. 111.

⁴⁷ NAGY, 1995. 26.

⁴⁸ [Sz. n.]: Hivatalos rész. *Budapesti Közlöny*, 1916. november 14. 1.

⁴⁹ FEIGL, 1987. 50.

⁵⁰ Az általunk sokszor keleti frontnak hívott, oroszokkal szembeni arcvonalt hivatalos neve „északi front” volt.

védelmezte. Az a tény, hogy a háborút Károly mint magyar huszárezredes kezdte meg, és végeredményben ebből a kezdő beosztásból vált Legfelsőbb Hadúrrá, nagymértékben növelte hazai reputációját.⁵¹

Károly 1914–1916-os, de különösen a Nagy Háború harmadik évében szerzett tapasztalatai révén is törekedett a háború mielőbbi lezárására. Tény, hogy kétévnyi főparancsnoki működése során a Monarchia összes első világháborús hősi halottjának „csak” mintegy 10 %-a esett el,⁵² vagyis jóval kevésbé véres háborút tudott folytatni – ebben pedig személyes benyomásai is szerepet játszottak. A trónörökösként szerzett gazdag katonai tapasztalatok ugyanakkor mégsem készíthették föl arra, hogy 1918 őszén megmenthesse a dualista államot az összeomlástól.

⁵¹ Ld. ehhez: LAKATOS László: Ferenc Ferdinánd. *Magyarország*, 1933. október 7. 12.

⁵² FEIGL, Erich: *Kaiserin Zita. Legende und Wahrheit*. Wien–München, Amalthea, 1978. 234.